

Наталія Довгопол

Три хрестики Аліє

Історія, яку я розповім вам, сталася чотири віки тому. Вона обросла легендами, як камінь обростає мохом. Дійсність переплелася зі здогадками, правда ж затерлася до дірок, немов стара скатертина. А може, то була й не справжня історія, а всього-на-всього казка, вигадана опівнічною порою одною з шахеризад кримського хана...

Метушливе приморське місто захлиналися від пилу й літньої спеки. У порту по-татарськи ляялися рибалки, а з невільницького ринку долинали жалісне голосіння й крики торговців. Кафа¹ жила своїм звичним життям — життям покійного васала Османської Порти та найбільшого ринку рабів у всьому Кримському Ханстві. Це пишне та багате місто гомоніло десятками мов, шуміло морським прибоєм і майоріло тисячею кольорів, які лише можна було собі уявити. Завзятий генуезець із запалом обговорював справу з не менш завзятим арабом, а високий русявий поляк, загубившись посеред ринкової площі, марно намагався знайти в

---

¹ Сучасна Феодосія.

натовпі своїх товаришів. Кючюк-Істанбул, або Маленький Стамбул, як часто називали це місто, вабив до себе вільних шукачів пригод і легкого заробітку. Декому щастило — вони виїздили звідси вже багатими, інші ж так і залишалися довіку товктися на базарах серед запахів риби, спецій і поту від людських тіл.

За метушнею довкола спостерігав байдужий погляд ледь розкосих очей, що мружились, зустрічаючись із палючим сонячним промінням. Самі лишень очі визирали з-під яскравих кармазинових ² шовків, що з голови до п'ят огортали тендітну постать маленької татарки. Тонка випещена рука висунулася з-під розшитого золотом халата та вказівним пальцем покликала старого євнуха.

Дочка правителя Кафи, османського намісника Халіль-бея, користувалася особливими привілеями. Їй пощастило народитися від третьої дружини бея, єдиної жінки, котра принесла йому шлюбних дітей, і єдиної, яку він, навіть через двадцять п'ять років після першої зустрічі, обожнював.

Юнка мала нечувані, як для доньки такого вельможі, привілеї: час від часу їй дозволялося

---

² Малиново-червоного кольору.

полишати гарем у супроводі одного з двох приставлених до неї євнухів, що ревно охороняли свою господиню та готові були виконати будь-яку забаганку сімнадцятилітньої Аліє Ханім лише за помахом руки. Як-от зараз.

— Слухаю вас, о зірко на кримському небосхилі! — звернувся до неї євнух, посміхаючись надщербленим ротом, у якому бракувало одного зуба.

— Я знудилась. У цьому місті не відбувається нічого вартого моєї уваги, — байдужим голосом сказала Аліє.

А далі, хитрувато всміхнувшись одними лиш очима, що визирали з-під покривал, продовжила:

— Чула я від служниць, що у батьковій в'язниці тримають якусь особливу панну з Польського королівства...

— Так, ясна моя господине, її захопили під час минулого набігу десь у Роксоланії³, — покійно опустив голову євнух, зводячи до купи й без того густі брови. — Уже з місяць тримають. Вона дочка якогось пана-шляхтича їхнього, вочевидь, небідного, тож скоро за нею прийдуть із великим викупом.

— Я хочу подивитися на неї, Ельнуре, —

---

³ Роксоланія — давня турецька назва України.

владним тоном наказала Аліє.

— Навіщо це вам, моя весняна квіточко? — збентежився євнух, і розгублена посмішка розповзлася його круглим зморшкуватим обличчям. — Батечко ваш, нехай дарує Аллах йому довге правління, сваритимуться...

— То й нехай, — спокійно знизала плечима Аліє.

За мить її котячі очі знову звузилися до двох тонесеньких щілинок, у яких заграли веселі бісики.

— Відведи мене до неї. Я хочу подивитися, яка вона — ота шляхетна панянка.

— Ну, добре, золотосяйна пташечко... але ненадовго, згода?

Ельнур, нещасний самотній євнух, що з малих літ і до своєї старості служив у гаремі бея, по-батьківськи любив Аліє. Він не міг відмовити жодному її бажанню, тож і цього разу, незважаючи на дивне прохання, погодився й рушив уперед, кличучи дочку правителя за собою. Йдучи лабіринтом мощених вулиць, які зміями вилися вгору-вниз між мечетями, грецькими церквами й палацами центральної, франкської, частини міста, вони незчулися, як опинилися в Біруні, майже біля самих стін фортеці. Тут, у низеньких хатках, мешкали робітники, торговці й музиканти. Саме тут, між вірменською майстернею та мечеттю Енічери Халіл, розташовувалась в'язниця, на

верхньому поверсі якої, у чистих і добре обставлених світлицях, тримали особливо важливих полонених.

Вартові лише покійно схилили голови, впізнавши євнуха з гарему правителя та одразу збагнувши, хто його супутниця. Аліє Ханім примружилася й м'якою, ледь чутною ходою попрямувала за Ельнуром. Вузькі сходи привели незваних гостей у довгу галерею, де за ґратованими дверима, мов птахи в золочених клітках, на оксамитових подушках тужили полонені.

Перекинувшись кількома словами з вартовим, Ельнур указав на потрібну кімнату-клітку. Дівчина підійшла до майстерно оздобленої кованої ґратниці й зазирнула всередину.

За низеньким укритим італійським гобеленом столиком, на розкішних килимах, сиділи дві молоді жінки, убрані по-європейськи: в білосніжні колись сорочки з мережаними манжетами та важкі сукні з темної парчі.

— Ота, що в темно-синьому з золотом, — то пані, а у чорному — її служниця, — шепнув Ельнур, але Аліє відсторонила його, жестом наказавши відійти.

Помітивши татарку, жінки підвели очі.

— Чого витріщилась? — підійшла до ґрат пані в темно-синій сукні та з викликом задерла вгору підборіддя, від чого її досить миловиде обличчя

набуло неприємних рис. — Ніколи не бачила шляхтянок? То дивись, дивись! Я знаю, чому в вашому брудному кримському курнику жінок ховають у гареми й кутають у це ганчір'я! Ні, не тому, що бояться ділитися з перехожими тою красою неземною, а тому що соромно кому-небудь показати ваші страхітливі обличчя! Чи не так, курво малолітня?!

Панна говорила польською. Її пересохлі тонкі губи тремтіли від гніву, а в голубих очах жевріли ненависть і страх.

— Мені завжди було цікаво, — заговорила Аліє гарною українською з ледь відчутною східною інтонацією, — чи гідно поведе себе справжня шляхтянка в негідних її умовах?

Голос Аліє лився спокійно й рівно. Панна здивовано відсахнулася, переглядаючись зі своєю компаньйонкою.

Чадра закривали обличчя нежданої гості, але очі її сміялися. Ні, вони насміхалися! А це неможливо було стерпіти!

— Як вас звати, *панночки*? — Аліє зробила наголос на останньому слові. — Звідкіля ви? — тепер і в її голосі зазвучала ледь помітна, але така колюча насмішка. — Я достатньо розумію польську, говоріть!

— Хіба я маю відповідати тобі? — презирливо гмикнула панна, закопилюючи губу й змахуючи з

обличчя біляве пасмо, що вибилося з високої зачіски. Вона вже оговталась від здивування, і до неї повернувся її попередній зверхній вираз обличчя та жорсткий неприємний тон. Висока й худорлява, зі скривленими вустами та довгим тонким носом, вона нагадала Аліє прадавню руську богиню Мару із тих майже забутих легенд, які розповідала мама.

— Мою панну звати Агнешка Почапівська, вона дочка луцького єпископа Єроніма Почапівського, — несподівано втрутилась служниця, у відчаї припадаючи до ґрат. Маленька й проворна, вона заступила свою господиню і всім своїм перебільшено нещасним виглядом намагалася виправити необережність Агнешки. Її тонкі брови підскочили угору, а на простуватому обличчі колишньої селянки відобразилися всі жалі світу. — Моє ім'я Беата... Нас захопили татари, коли ми їхали від нареченого моєї панни додому, до Луцька. Допоможи нам, ясна пані! — змовницьки прошепотіла наостанок вона.

— Допомогти вам не можу, — не стишуючи голосу відповіла Аліє. Її очі вже не сміялися, погляд зробився серйозним і важким, без тіні насмішки.

— Але не бійтеся, — продовжила дівчина, — за вас дадуть гарний викуп, і невдовзі ви повернетесь додому.

— Слава Пресвятій Діві! — кинулася

хреститися Беата.

Агнешка ж відійшла до малесенького віконечка, роблячи вигляд, що їй байдуже.

Тиша стала гнітючою. Татарка ще трохи постояла, неприкрито роздивляючись Беату, яка від радощів розплакалася, а потім махнула рукою Ельнуру, і вони разом попрямували до сходів, залишаючи панянок наодинці з їхньою лихою долею.

— Пані! Панночко! — окликнув хтось Аліє в кінці галереї дещо охриплим чоловічим голосом. — Благаю, пані, підійди до мене!

Аліє зустрілася поглядом з Ельнуром. Той заперечно похитав головою, суворо зводячи брови.

— Хто це? — запитала дівчина татарською.

— Козак. Звичайний козак.

— Якщо він звичайний козак, то чому знаходиться тут, а не на галерах? — примружилась Аліє. — За нього теж даватимуть викуп?

— Його присудили до страти. Пам'ятаєте, я говорив вам про вчорашнє повстання на галері, під час якого ледь не загинув ваш брат, Махмуд-ага? Нехай Аллах дарує йому довгих літ! Оце і є той молодик, який підняв повстання. І це він мало не вбив нашого дорогого Махмуда-агу, бодай скоріше загоюються його рани. Але коли брат ваш упав роззброєний, цей козак пощадив його, вчинивши дуже шляхетно, тому Халіль-бей вирішив надати

йому останні почесті.

— Пані, благаю! — чоловік крикнув іще раз, і Аліє, більше не вагаючись, пішла на голос.

— Якщо мій батько виявляє повагу до цього козака, то я також мушу.

За ґратованими дверима стояв високий чоловік. Довге волосся спадало на плечі, борода брудними пасмами, перемішаними з запеченою кров'ю, звисала з підборіддя, а під очима від утоми набрякли мішки. І лише сірі очі світилися двома вогнями на засмаглому й покритому пилом обличчі в'язня. Попри ті очі, у яких іще спалахували іскри молодості, Аліє здалося, що йому вже за тридцять, а може, навіть за сорок років.

— І що ж це за почесті! — звернулася вона до Ельнура. — Невже він поводився недостатньо достойно, щоб йому навіть не дали змоги поголитися чи залікувати рани?

— Його виміють перед стратою...

— Пані! — очі чоловіка горіли бунтівним вогнем, незримою силою притягуючи погляд Аліє.

Ельнур хотів було відвести дівчину назад, але вона йому не дозволила, помахом руки наказавши зачекати на неї осторонь.

— Пані чи, певно... панночка розмовляє українською! Яке щастя! Можливо, ти така ж бранка, як і я, а може, ти янгол у людській подобі... я ні про що тебе не питатиму, і не проситиму

нічого, за що тобі могло б докоряти сумління. Лише поговори зі мною і...

— Я не бранка, і вже напевно не янгол, — перебила його Аліє, стримуючи незнайоме раніше збентеження.

Вона підійшла так близько до ґрат, що Ельнуру довелося завбачливо вхопити її за плече, але дівчина відкинула руку євнуха та продовжила далі уважно роздивлятися полоненого.

— Учора ти, з волі Аллаха, пощадив мого брата, наступного правителя Кафи Махмуда-агу.

— О, то ти й справді татарка? — чоловік примружився, вдивляючись у обличчя Аліє через перевиту ґратницю. — Та ще й така вельможна! Але твоя шкіра здається надто світлою, хоча очі й справді трошки розкосі, татарські... Ясна панна має надзвичайно гарні очі!

Аліє зніяковіла й укрилася рум'янцем під чадрою. Вона мала б розгніватися за такі зухвалі слова, які не заведено говорити дочці бея, але натомість лише розгубилась.

— А звідки так добре знаєш нашу мову? — продовжував чоловік.

— Моя матір українка. Вона навчила.

Бранець посміхнувся, а потім якось дивно поглянув на Аліє та запитав:

— А як інші? Їм вдалось втекти? Можливо, ти чула?

Дівчина похитала головою.

— Усі загинули, — тихо відповіла вона.

— Отже, усе марно... — чоловік відвів погляд і кілька секунд дивився в одну точку. — Земля їм пухом і царствіє небесне!

В'язень зовсім перемінився на вид; його очі на мить зробилися тьмяними, ніби життя залишило їх. Перехрестившись, він зірвав із себе натільний хрестик і через отвір у ґратах простягнув Аліє.

— Можливо, Господь Бог покарає мене за це, але він все бачить, він знає, що не зрікаюсь я його... Як би я бажав, щоби по смерті прах мій упокоївся на рідній землі!.. Але не така в мене доля, — його голос зривався й переходив на шепіт. — Знаю, що не маю права простити, але все ж попрошу. Якщо коли-небудь якась християнська душа їхатиме до українських земель, нехай передасть це Марії Кушнірці, матері Лукаша... вона мешкає в Києві на Подолі...

— А Лукаш — це ти?

— Я, — чоловік сумно посміхнувся, і Аліє здалося, що він значно молодший, ніж їй подумалося спершу.

Чомусь це спостереження видалось їй важливим. А ще важливішим було те, що ця людина зі світлими очима скоро мусила померти.

— Обіцяю, що передам твого хрестика, Лукаше! — пошепки сказала вона, примушуючи

себе відійти від ґрат.

Не обертаючись, Аліє Ханім попрямувала сходами вниз, за всю дорогу додому не зронивши жодного слова.

Казка перша Принцеса Татарії

Того вечора море було спокійним, ніби гладінь дзеркала. Лець гойдалися на хвилях легенькі ялики, непорушно стояли оголені щогли галер.

Аліє завжди любила спокійне море. Вона йшла на скелі, що височіли за міськими мурами, де ніхто не міг її побачити, знімала з обличчя чадру та годинами спостерігала за лець помітними гребінцями зеленавих хвиль, підставивши обличчя вечірньому бризу.

Але сьогодні спокійне море дратувало її. Підібгавши ноги, дівчина за звичкою сіла на ще тепле від денної спеки каміння, але цього разу воно виявилось надто твердим, а захід сонця — надто млявим. Сьогодні їй хотілося шторму!

Аліє опустила руку в торбинку, яка висіла на поясі, та дістала звідти затерту срібну монету. Довго тримала її в руці, ніби наважуючись на щось, а потім раптово підкинула.

— Один, два... Три!

Монета підлетіла угору і, голосно дзенькнувши об кам'яну кладку, повернулася догори тильним боком.

Ледь помітна посмішка промайнула на устах дівчини й одразу ж зникла.

Аліє одягла чадру, поправила оксамитову феску й відкинула з обличчя дрібні косички, ховаючи їх під покривало. Стрімким рухом вона звелася на ноги, так і не дочекавшись останніх променів сонця.

Обережно спустившись донизу, дівчина кивнула євнухові і, оминаючи похмуру сторожу та крикливих міських торговців, неквапно попрямувала до сералю Халіль-бея.

— Дивачка, — почувла вона за своєю спиною перешіптування вартових, але не озирнулася. Їй не було діла до думки плебсу.

Халіль-бей саме закінчив трапезу. Він струсив крихти з прикрашеного вигадливими візерунками халата, прикрикнув на служниць і вже збирався покинути обідню залу, аж у кімнаті з'явилася огорнена в барвисті шовки дівчина. Зовсім маленька й тендітна Аліє ледь діставала високому хану до плечей.

— Що ти робиш так пізно на чоловічій половині, дитя? Тобі вже час спати, — Халіль-бей злегка торкнувся вустами лоба доньки. Його голос

прозвучав суворо, але на грізному й змарнілому від давньої шлункової хвороби обличчі бея відобразилася ніжність.

Жінкам знатних татарських родин не вільно було покидати жіночої частини сералю — гарему та без запрошення заходити до чоловіків. Однак Аліє неодноразово вдавалася до таких витівок — вона знала, що їй, любій донечці турецького намісника, ще й не таке зійде з рук.

— Я не можу заснути, ясночолий мій батечку.

Аліє покірно опустила очі та міцно стисла руки в кулаках.

— У чому справа, радість моя? — бей взяв Аліє за руку та повів до низького дивану, покритого темними оксамитовими покривалами, одним лиш жестом виганяючи з кімнати всіх слуг. — Сідай, коли ти вже прийшла, то я тобі дещо розкажу.

Дівчина здивовано підвела очі і слухняно сіла.

— Ну, розповідай, що сталося.

Аліє глибоко зітхнула, вдихаючи запахи плодових ефірних олій, якими обкурювалася світлиця.

— Той козак у в'язниці... Лукаш... Мені євнухи про нього всілякі небилиці розповідали.

— А, той зірвіголова, який ледь не вбив твого брата! — Халіль-бей засміявся й одразу посерйознішав. — І що ти хотіла про нього знати? Чому він удостоївся честі бути гостем у моїй

в'язниці?

Аліє ствердно кивнула, зробивши вигляд, що їй нічого про це не відомо.

— Він був рабом на галері, що припливла в наш порт із Константинополя. Учора вночі цей чоловік підняв бунт. Але втекти не вдалося нікому, а цього хлопця... як його?

— Лукаша?

— Так, Лукаша... Його ми повісимо в неділю на площі.

— Що ж він такого зробив, щоб після скоєння настільки тяжкого злочину заслужити особливі почесні перед смертю? — Аліє дивилася на батька широко розплющеними наївними очима, вдаючи, що вперше чує історію козака. Вона здавалася врівноваженою, але всередині вирувала буря.

— Твій брат разом із яничарами кинувся ловити утікачів. Махмуда поранили — і він упав на землю обеззброєний. Той хлопець, що ти його називаєш Лукашем, міг добити його одним ударом шаблі, але він не став позбавляти життя беззахисного.

— І за свою доброту він поплатиться головою, — протягла Аліє. — Але ж це несправедливо! Він зберіг життя нашому дорогому Махмуду-азі, тож тепер ви маєте зберегти життя йому!

— Тебе надто цікавить цей бунтар, — холодно

відрізав Халіль-бей. — Вочевидь, ти вже подорослішала достатньо, щоб цікавитися чоловіками. Про це я і хотів з тобою поговорити.

Халіль-бей налив вина і вмостився зручніше. Аліє затамувала подих, ще сильніше впиваючись довгими пофарбованими хною нігтями в свою долоню.

— Я мав би вже давно видати тебе заміж, та все ніяк не можу зважитися.

— Бо це означає, що я назавжди залишу ваш дім?.. — сльози виступили на очах дівчини, але вона не дозволила їм скотитися вниз. Дочка бєя ніколи не плаче.

— Я шукав для тебе найкращого чоловіка, — досить холодно відповів батько. — Але й це теж, — ніби між іншим кинув він.

— Тобі вже скоро вісімнадцять, — продовжував Халіль-бей, потягуючи солодкий дим від люльки, — незабаром ти перетворишся на стару дівку, перестарка, і ніхто тебе не захоче брати, тому треба поквартитися з заміжжям.

Халіль-бей замовк на хвилину, вибиваючи свою люльку й неспішно наповнюючи її свіжим тютюном. У повітрі дужче запахло вишнею.

— За декілька днів до нас приїдуть послы від хана Джанібенд Гирея. Він якраз шукає собі четверту дружину.

— Ви віддасте мене заміж... за кримського

хана? — у Аліє перехопило подих. Вона ще не вирішила, сміятися їй з цієї звістки чи плакати.

— Так, краща трояндо мого саду, я даю тобі можливість стати могутньою правителькою Криму.

— Але...

Халіль-бей похитав головою.

— Ти розумна дівчинка й знаєш, що Кафа разом із іншими південними містами знаходиться в підпорядкуванні двох володарів: моєму як намісника Османської Порти, і турецького султана особисто. Але північні міста мають свого власного намісника — хана із роду Гиреїв і свою державу — Кримське Ханство, що дедалі менше бажає залежати від султана. Бачиш, останнім часом стосунки між ханом Джанібенд Гиреєм та Мурадом IV, нашим великим султаном, хай продовжить Аллах його дні, досить напружені. І не безпідставно. Адже такі вдалі походи козацького гетьмана Дорошенка на Стамбул та провінції підкріплюють мрію про можливість Кримського Ханства зовсім відділитися від Порти. Розумієш?

Аліє ствердно кивнула.

— І якщо це станеться, — продовжував Халіль-бей, — то ми хочемо бути друзями з кримським ханом... Аліє, ти маєш пам'ятати, що ти зі знатного роду. Це честь — поріднитися з онуками славетного Чингіз-Хана, і далеко не кожна родовита татарка отримує таку можливість!

— Так, батьку, — покiрно схилила голову Аліє Ханім, не маючи що сказати у відповідь і ледь стримуючи зрадницькі сльози. — Дозвольте, я піду поділюся радістю з матінкою?

— Добраніч, ластівко мого сералю!

Халіль-бей простягнув для поцілунку свою руку та задоволений попрямував у свої покої. Аліє ж із важким серцем і міцно стиснутими кулаками пішла до гарему.

Фатьма була в своїх покоях. Напівлежачи на розстелених на долівці килимах, вона вишивала срібними нитками білосніжну чадру, підсвічену мерехтливими відблисками масляної лампи.

— Не інакше мені весільну хустку готуєш, — похмуро сказала Аліє, розташовуючись поруч на подушках.

Красива зніжена жінка, байдуже що в літах, прибрала з лоба неслухняне русяве пасмо та загадково посміхнулася.

— А хіба не час тебе заміж віддавати? Засиділася ти в дівках, до того зараз саме випала слухна нагода.

Голос Фатьми лився так спокійно й рівномірно, ніби дзюрчання повноводного струмка. Та й уся вона була спокійною та врівноваженою, із м'якими рисами обличчя, яке майже не ворушилося, коли жінка говорила, тонкими

пальцями, що жодної миті не відривалися від вишивання, і навіть застиглим поглядом, у якому, однак, ще можна було вловити іскру життя.

Цей удаваний спокій дратував Аліє ще сильніше. Ба, більше — вона згадала свій полуденний візит до шляхтянок і з жахом усвідомила, що стає відчутно схожою на матір.

— То ти все знаєш про цього старого Гирея, у гаремі якого я проживу решту свого життя? — спитала вона роздратовано, уже не стримуючи свій гнів.

— Гарем хана — це не в'язниця. Так, порядки в нього більш суворі, ніж у нашому домі. Його дружини не ходять купувати крам на ринок. Їм не дозволено гуляти містом наодинці та заводити розмови з ким заманеться. Але в них є безліч інших розваг і привілеїв! Пам'ятаєш, сестра Гизи Гирея сама приймала послів? О, звичайно, невеликі шанси, що ти народиш хану спадкоємця, — у нього вже п'ятеро синів, — але навіть четверта дружина може стати шиєю хана і крутити, куди завгодно! Я ж теж колись була лише рабинею...

— Четверта дружина?! І це говориш мені *ти* ! Мамо! Ти, яка народилася в краю, де дівчата самі сватаються до хлопців... Це ж ти розповідала мені про те, які вільні в Україні жінки, горді, незалежні від чоловіків...

— Але їм і працювати доводиться на рівні з

чоловіками! — несподівано різко заперечила Фатьма, ніби прокидаючись від сну. — Ти оточена служницями, рабинями, які слідкують за кожним помахом твоєї руки, задовольняють кожну твою примху. Ти ніколи не знала, що таке заробляти на власний шматок хліба, ніколи не відчувала справжнього голоду чи холоду! Я люблю ті місця, де я народилась, — пом'якшала раптом вона, — зелені ліси, яких я не бачу тут, золотисті поля, усміхнених людей... О, така поезія! Але тут я — Ханім, мати спадкоємця великого бєя, а ким, ким я була би зараз в Україні?

Аліє стисла пальці так, що нігті знову боляче впилися в долоні. Але вона не помічала болю.

— Я завжди думала, ти хочеш повернутися додому...

— Я давно спустилася з небес на землю, люба моя Алієчко. Та і... немає до кого повертатись.

— Ти мені так ніколи й не розповідала про своє життя...

— Бо ніц нема чого розповідати! — раптом відрізала Фатьма. — Один монастир.

Дівчина повільно встала.

— На добраніч, — кинула вона матері, залишаючи її покої, і похмуро попленталась до своєї кімнати.

У дитинстві Аліє не боялась нічого. Певно,

успадкувала батьківський характер. Не боялася морозів, які зрідка, але залітали в ці краї, бігаючи по гарему босоніж увесь рік. Не боялася павуків, які так і пильнували, щоб сплести павутиння над її ліжечком. Не боялася заговорювати з чужими людьми, і більш того, ніколи не боялася свого тата, від одного імені якого тремтіла вся Кафа. Вона ніколи не боялася бути замкненою в чужому гаремі й змушеною підкорятися єдиному своєму господарю — чоловікові. Не боялася, бо ніколи не могла повірити, що таке коли-небудь станеться.

Зараз, скрутившись калачиком на шовковій постелі, Аліє відчувала тисячі холодних мурашок, які бігали по руках і ногах.

Не боїться смерті той, хто про неї не думає, або певен, що Аллах змилюється та забере до себе. Аліє ж почала думати, й уперше в житті вона по-справжньому злякалась. Опинитися в чотирьох стінах чужого сералю — хіба це не рівноцінно смерті? І чи врятує там її Аллах?

Зрозуміло, дочку бея змалечку готували до думки, що колись вона стане дружиною знатного вельможі, залишить рідний дім, а можливо, і рідне місто... То чому зараз було особливо важко з цим змиритися? Слова, які колись геть не мали ваги, тепер набули значення. І чому їй так небайдужа доля Лукаша, якого вона навіть і розгледіти не зуміла?

Сон ніяк не йшов. Аромати жасмину та дикої троянди, що долинали з відчиненого в сад вікна, наповнювали кімнату. Це був запах юності та любовощів, який не раз підбурював шукачів пригод і не давав закоханим спати ночами.

Аліє підвелася. Небувала раніше думка промайнула в її голові. Вона запалила свічку та кинулася до скриньки, у якій під замком лежав найцінніший скарб — дивом збережений хрестик її матері, подарований їй ще в підлітковому віці. Аліє колись нанизала його на срібний ланцюжок, віддавши таким чином шану позеленілому від часу мідному розп'яттю. Відтепер на цьому ланцюжку висіло вже два хрестики.

— Зейнеб! — гукнула служницю вона, прочиняючи двері. — Зейнеб, розплети мої коси!

Особиста служниця була в дочки бея змалечку. Спершу — покірна літня черкеска, потім норовлива, але вправна полька, а кілька тижнів тому бей подарував дочці ще одну рабиню — родом із Русі. У гаремі, коли жінка зреклася своєї віри, їй дали нове ім'я — Зейнеб.

— Зейнеб! Ти що, не чуєш? Прочисть нарешті вуха!

— Пробач, панночко, — залепетала Зейнеб, відкладаючи своє шиття. — Я задумалась.

— І про що ж ти думала?

— Це не важливо, Аліє Ханім...

Зейнеб, висока білявка з великими, широко розкритими, мов у телички, очима, взялась розплітати тоненькі косички, у які було заплетене волосся Аліє. Від них на брунатному волоссі татарки залишалися дрібні хвильки, як це іноді буває на морі. Дочка бея поглядала то на себе, то на служницю в коштовне люстерко, привезене батьком з Венеції, напружено щось обмірковуючи.

— Не треба так супитися, панночко, бо дочасно з'являться зморшки... — лагідно сказала Зейнеб, погладжуючи по голові Аліє. — Панночка така гарна.

Вони дивилися одна на одну в свічадо — невелика тендітна татарка, із круглим обличчям, високими вольовими вилицями й ледь розкосими очима, у яких поблискували войовничі іскри, і вища від неї на голову грудаста русинка, яка ніколи в житті не сміла нікому заперечити, маючи звичку часто-часто опускати очі долі.

— А скажи-но, я схожа на русинку? — запитала Аліє не зводячи з Зейнеб погляду.

— Дуже! Панночка дуже схожа на матір! Та й нині в племені роксолан, як ви нас називаєте, у дітей частенько зустрічаються розкосі очі й маленький зріст...

Аліє насупилася ще більше й спитала:

— А тебе як звали на батьківщині?

— Мариною звали, — усміхнулась служниця,

ніяковіючи й укриваючись рум'янцем від несподіваного запитання.

— Мою маму звали Христиною... Тільки тепер вона вже майже не згадує дім. А раніше мама хотіла, щоб і я виросла русинкою, а не татаркою. Учила мене всьому: звичаям, іграм, пісням... Щоправда, про мамине життя я не знаю майже нічого, лишень що вона жила при Густинському монастирі... Марино, а ти... ти би хотіла повернутися додому? — раптом збуджено запитала Аліє, хапаючи служницю за руки.

— Понад усе на світі! — не розмірковуючи й миті, вигукнула Марина, аж раптом схаменулася, прикривши рукою рот. — Тобто... мені тут добре... з вами...

— Не криви душею, — обірвала її незграбні спроби підлеститись Аліє. — У тебе ж там залишилися батьки, може, і коханий...

Служниця кивнула.

— Лише батьки... Коханого, Панасика мого, вбили татари, коли налетіли на наше село...

Тепер Аліє опустила очі долі, та за мить посміхнулася й по-змовницькому підморгнула.

— А якби я запропонувала тобі... — татарка перейшла на шепіт і проговорила Марині на самісіньке вухо, — тікати зі мною до України?

— Панночка... насміхається наді мною?

Аліє похитала головою.

Марина на мить полишила свою роботу та недовіжливо покосилася на Аліє.

— Дорога дуже довга, — нарешті сказала вона. — І небезпечна.

— То *так* ти хочеш повернутися на батьківщину? Ти краще будеш прислуговувати в гаремі, ніж принаймні спробуєш ще раз побачити своїх рідних?!

— Це було б самогубством, — коротко відрізала Марина. Її наївний телячий погляд раптом став холодним й осмисленим.

— Ти не розумієш... Я все продумала. Ми поїдемо не самі.

— Ми..?

— Так! — ледь не викрикнула Аліє, і трохи тихіше продовжила: — Я вирішила тікати звідси. Нехай я не спроможна звільнити Лукаша, але я можу втекти сама й передати його послання матері! Ти поїдеш разом зі мною? Ми поїдемо в Україну, розумієш? — Аліє збуджено затрусила служницю за плече, а та лише важко зітхнула, безперестанку кліпаючи своїми великими очима.

— Я не... Я не знаю... Хто такий цей Лукаш? У двері зненацька постукали.

— Хто ще там? — нервово кинула Аліє.

Марина підійшла до дверей й безшумно їх відчинила.

На порозі стояв Махмуд, він був старшим

братом Аліє, котрий покинув гарем, коли дівчині було лише шість років. Втовлені очі — сині, як у матері, — бліда шкіра та нетверда хода свідчили, що він нездоровий. Проте Махмуд намагався триматися прямо, гордо здіймаючи вгору вольове підборіддя.

— Доброго вечора, сестричко, — похмуро привітався він татарською.

Підхопившись із крісла, Аліє Ханім схилилася в поклоні, ховаючи за розплетеним волоссям очі, у яких дедалі більше розгорався недобрий вогонь.

— Як твоє здоров'я, добрий мій брате?

— Було б набагато краще, якби ти мене не засмучувала, — холодно дорікнув Махмуд. — Скажи мені, люба сестричко, ти ходила до того ув'язненого козака, який мене ледь не вбив?

— Я ходила дивитися на польську шляхтянку, на її вбрання й манери, — усе ще не підводячи голови, якомога спокійніше відповіла дівчина та відвернула обличчя від світла лампадки.

Махмуд повів бровою.

— Якщо хочеш, я тобі з походу сотню таких сукенок, розшитих золотом і перлами, привезу! Тільки скажи — я ж усе заради тебе зроблю! Але навіщо ти просила батька за того бісового козака?! — мало не викрикнув Махмуд-ага, переходячи на українську. Це була мова їхньої

матері, якою вони часто спілкувалися дітьми.

— Я... Мені зробилося шкода його... він же подарував тобі життя!

— Якби не він, то ніякого бунту на галері не сталося б! Нехай ми й вирізали їх усіх до одного, але й вони нам завдали клопоту. А найголовніше — раби тепер знають, що це можливо. Бо чутки, як бачиш, швидко розходяться.

Не дивлячись більше на сестру, Махмуд опустився в крісло. Його погляд був похмурим, він видавав занепокоєння, а опущені долі куточки губ — неприховану злість.

Аліє Ханім схилила голову ще нижче.

— Подаруй мені свого пістоля, — несподівано попросила вона.

— Навіщо? — Махмуд здивувався, але несвідомо потягнувся за пістолем, якого разом із шаблею завжди носив при собі.

— Ти ж казав, що все для мене зробиш, от і перевіряю. Вважай, що це моя примха, добрий мій Махмуде-ага.

— Добре. Тримай, — витончений пістоль зі срібним гравіруванням ліг на стіл.

— А ще порохівницю, набої та кресало.

— Кого ти стріляти надумала? — здивовано підняв брови Махмуд, зиркаючи з-під лоба на дівчину.

— Поштових голубів, — видавила з себе

посмішку Аліє.

Виконуючи забаганку супутниці своїх дитячих ігор, усього на півтора року молодшої сестри, Махмуд залишив на столі мішечок із кулями, порохівницю та кресало. Тьмяне світло лампади відводило погляд досвідченого в бою, проте нечутливого до дівочих переживань воїна від розчервонілого обличчя Аліє. Хоча дівчина була певна, що й при денному світлі брат не помітив би переміни в ній. Із сумом та якоюсь незрозумілою тугою Аліє раптом усвідомила, що, крім норм поведінки, прописаних шаріатом, і кровних вуз, між нею та братами нічого більше не існувало.

Два дні минули для Аліє, ніби в мареві. Та мимолітна зустріч із Лукашем ніби додала їй мужності, пробудила від довгого сну, змусила замислитися й ризикнути. Уперше Аліє брехала батьку та матері, уперше порушила заповіді Аллаха... У її житті з'явився новий бог. Чи, може, він був із нею від народження. Вирощена християнкою в мусульманській країні, Аліє завжди мала двох богів, але тепер їй хотілося надати перевагу богу її матері. Богу Лукаша...

У її голові визрів чіткий, як їй здавалося, задум. Вона вже знала, як на світанку непомітно вийти з гарему, де на них із Мариною будуть чекати коні, приведені підкупленим конюхом, і де вони

мають «випадково» зустрітися з польськими делегатами.

Через свою служницю Аліє легко купила в работорговців два комплекти жіночого одягу, який зазвичай носять русинки, а у своїх євнухів, ніби для втіхи, випросила пару овечих кожухів, тих, що вдягають татарські пастухи, які на час нальотів на північні землі перетворюються на воїнів, щоби хоч якось прогудувати сім'ю.

— Панночко, це так небезпечно... — безперестанку повторювала Марина, а втім, виконуючи всі доручення своєї господині. Кілька разів вона навіть ледь не обмовилась Фатьмі та старому євнухові. Марина дуже боялася.

На противагу служниці Аліє, відчуваючи неабияке збудження, була непохитна в своєму рішенні. У її уяві все йшло гладенько, як по маслу. Приставши до польських послів під виглядом біглих бранок, вони з ескортом поїдуть на Уманщину, у маленьке село Цибулів, до родичів Марини. У селі Аліє приймуть за Маринину подругу, сироту, якій нікуди вертатися після неволі. Там вона й зостанеться. Можливо, вийде заміж за якогось красеня-панича, а можливо, подасться подорожувати далі, на Захід, і на власні очі побачить, як видувається венеційське скло, і як плетуться бельгійські мережані комірці.

Але більше за далекі краї Аліє марила

Україною. Казковими вишневими садками, сніговими заметами й святочними вечорницями, про які так багато розповідала мама. І коли думка про незворотність — про те, що це назавжди, і що вона більше ніколи не повернеться додому й не назветься дочкою великого бея, — приходила в її гарячу голову, примушуючи здригатися від усвідомлення фатальності свого вчинку, дівчина проганяла її геть, знову й знову уявляючи ідилічну картину майбутнього, яку сама собі намалювала.

Такі рідні раніше вулички Кафи здавалися сірими й пустими, а море, шепіт якого завжди любила слухати дівчина, навіювало на неї лише тужливий смуток — воно, як і раніше, було спокійним і тихим. Штиль ніяк не хотів змінюватися бурєю, а серце прагнуло змін.

Одного ранку ці зміни настали. Дзвінкою монетою Аліє підкупила сторожу, умовивши випустити її з гарему без євнухів і обіцяючи повернутися до світанку. Ніхто в сералі не смів суперечити Аліє. Думка про те, як батько покарає нещасних сторожових, коли дізнається про її втечу, не виходила з голови, однак Аліє готова була йти на жертви: легко відмовлятися від того, про що ти вже ніколи не почувеш та й не згадаєш.

Неподалік від палацових мурів стояв старий араб із двома жеребцями в повній зброї. Забравши

гроші, він ще довго мовчки дивився вслід утікачкам, осудливо хитаючи головою.

Дві вершниці виїхали з міста, лиш тільки на небі з'явилася заграва від перших променів, прямуючи в напрямку Єскі-Кирим⁴ і обцілованих вітрами Агармиських гір. Аліє востаннє озирнулися на башти міського муру, розуміючи, що більше ніколи не повернеться назад, і з силою пришпорила свого коня.

Дівчата, вдягнені в просторі українські сорочки під низ і барвисті корсетки, накинули зверху татарські кожухи з овечого хутра, а на ноги вдягли прості конопляні шаровари. На голові в кожної була гостроноса хутряна шапка, яка робила їх схожими на татарських чи караїмських селян. Зашиті в халяви жовтих сап'янових чобіт, тихенько брязкали золоті монети, пара коштовних каблучок і інкрустований гранатами браслет — все, що вийшло зібрати непомітно від матері та її служниць. За поясом Аліє висіли привезений братом зі Стамбулу кинджал і подарований ним же пістоль. Міська сторожа навіть не окликнула вершниць. Усе справді йшло, мов по маслу.

Роблячи лиш тимчасові привали й оминаючи погляди зустрічних подорожніх, дівчата спинилися

---

⁴ Старий Крим.

по-справжньому перепочити лише під вечір, діставшись до передгір'я Агармишу, найсхіднішого гірського хребта Криму.

— Кажуть, тут неподалік є печера змія, який виходить з неї ночами й краде в людей вівці, — пошепки сказала Аліє, ніби боячись, що її хтось почує.

Дивні обтесані вітрами скелі гострими піками височіли неподалік.

— А якщо придивитися уважніше до скель, то в кожній горі можна побачити обриси людей у них заточених.

Забобонний холодок пробіг спиною Марини, і вона, поспішно перехрестившись, одразу відвела погляд від гірських вершин.

— Тут так моторошно. Пам'ятаю ці скелі — мене повз них вели татари з ясиrom... Були б ми зараз у Кафі, саме починали би вечеряти. Учора на кухню привезли дичини...

Аліє лише скоса зиркнула на свою супутницю, але промовчала. Її дратувала слабкість Марини, особливо через те, що вона й сама вже не надто раділа своєму задуму.

Вибравши місце на невисокій яйлі, звідки добре проглядалася дорога, дівчата стрижили коней, а самі розляглися просто на траві під покровом кизилу та інших невисоких чагарників.

— Тут і заночуємо. А завтра вдягнемо жіночі

строї та почнемо виглядати поляків. Вони точно проходилимуть цією дорогою найближчими днями, — намагалася якомога впевненіше говорити Аліє. — А далі — Ор-Капи⁵, Дике Поле й уже Україна!

— Сутеніє... Тут стає моторошно. Панночка боїться диких вепрів?

— О цій порі року вони не становлять загрози для людини.

— А ведмеді? — недовірливо покосилась Марина.

— Хіба що косулі. Ти що, боїшся косуль, дурненька? — підняла свою служницю на сміх дочка бея, намагаючись виглядати відважною.

Та Аліє теж було лячно. Навіть зізнатись у цьому самій собі їй бракувало сміливості. Кожен крок у протилежний від дому бік давався їй важче за попередній. Із кожним кроком кров у скронях пульсувала сильніше.

— Я знаю ці місця. Мене сюди брав на полювання батько, — щоб заспокоїти не так Марину, як себе, сказала Аліє.

Це було два роки тому. Жоден із двох законних синів бея не зміг поїхати на традиційне для їхньої сім'ї полювання, і замість сина батько

---

⁵ Перекоп.

взяв із собою зовсім юну дочку. Але тоді вона ночувала в розкішному шатрі, оточена слугами й охоронцями... Тоді вона почувалася не гірше, ніж на ліжку вдома. Зараз же дівчина здригалася від найменшого подиху вітру, проте вона твердо вирішила бути сильною.

— Умієш розпалювати вогнище? — татарка простягнула Марині кресало. — Тримай. Не думала, що влітку в горах аж так холодно! — закутуючись у кожух сказала вона. — Сподіваюсь, пан Зборовський не забариться...

Та ледь дівчина черкнула кресалом, як під горою пронісся загін гарно вбраних, вишколених татарських воїнів. Аліє завмерла й жестом наказала Марині зробити теж саме. Батько відправив на її розшуки своїх кращих людей! Звісно, як вона могла не подумати про таке! Дівчата принишкли. Так і не розпаливши вогнище й тулячись близенько одна до одної, вони нарешті заснули, гріючись лише думкою про те, що вже зранку мають зустрітися з послом.

Аліє бачила польського посла, пана Самуїла Зборовського, сина знаменитого запорізького гетьмана, ще в Кафі. Він прибув у місто вчора вранці, повечеряв з Халіль-беєм та мав коротку зустріч із турецькими чиновниками. Нехай крихкий, але мир між Річчю Посполитою та

Портою вселяв у пана надію, що кримчаки дотримають слова й відпустять Агнешку Почаповську, доньку єпископа Луцького та наречену київського земського судді Івана Аксака. Саме він, багатий удівець, що зовсім нещодавно поховав свою першу дружину, не пошкодував ніяких коштів, надсилаючи до Криму надійного посланця Зборовського зі щедрим викупом за молоду наречену. Одна з одалісок Халіль-бея почула від євнуха, що Аксак віком був за шістдесят, мав п'ятох дітей, величезні статки та був божевільно закоханий в панну Агнешку.

Не звичні до холодних гірських світанків, дівчата прокинулись рано. Одяг змок від роси, каміння неприємно впивалося в спину. Переодягнувшись у строї русинок, покритиши голови хустками та трохи зігрівшись, дівчата поснідали хлібом із сиром — тим, що лишилося від учорашніх запасів. Із боку дороги важко було побачити, що робиться за чагарниками нагорі, зате з їхньої схованки дорога проглядалася чудово.

Тільки по воду довелося б спускатися униз — туди, де заховане між травами й камінням, било джерело. Саме через джерело та яйлу над дорогою Аліє обрала це місце для чекання.

Вони вже майже цілий день чатували на поляків. Шляхом шумною ватагою проходили

караїмські селяни, проїздив турецький роз'їзд, і час від часу майоріли поодинокі вершники в гостроверхих шапках. Ще кілька разів з'являлися воїни Халіль-бея. Але потрібних людей все не було.

— Правда, у нас все буде добре? — питала Марина.

— Так, так! — посміхалася їй у відповідь Аліє. — Тобі бракує терпіння! Уже скоро, треба лише почекати!

Сонце починало опускатися за гори.

— Харчі закінчилися, — із жалем зауважила Марина, віддаючи своїй господині останній шматок татарської перепічки-катлами.

Про запаси їжі Аліє й зовсім забула, коли планувала подорож. Добре, хоч Марина поцупила дещо з гаремного столу. Вода в маленьких шкіряних бурдюках теж виходила на кінець.

— Треба набрати води. І коней напоїти не завадило б.

Марина змучилась від неробства. Звикла до постійної праці, вона не могла довго сидіти, склавши руки.

— Я спускаюся, — нарешті вирішила покинути пост колишня рабиня і, захопивши тару, зникла між розлогих кримських сосен та каміння.

Пронизливий крик, що долинув з-під скелі, примусив Аліє двома руками вхопитися за пістоля. Крик належав Марині, Аліє впізнала її дзвінкий

високий голос. Та й кому б іще кричати серед цих диких гір?

Дівчина підбігла до краю скелі. На дорозі стояли двоє татар. Один із них тримав Марину ззаду, заламуючи за спиною руки, а другий, уже пробирався руками під її сорочку.

Постріл пролунав несподівано. Горами пішла луна, сповіщаючи диких кіз про небезпеку.

Аліє тремтячими руками вже забивала новий заряд пороху. Татарин лежав, розпластавшись на землі. У голові кривавою плямою багряніла пробита кулею дірка. Аліє добре стріляла. Це була одна із забаганок, на яку Халіль-бей заплющував очі.

Другий нападник здригнувся, але дівчину з рук не випустив. Його розкосі очі розгледіли чорний силует Аліє на тлі ще світлого неба, й крива усмішка майнула його обличчям.

— Р-роксолани, — процідив татарин крізь зуби й різко сплюнув. — А щоб вас..! Шайтан!

Лезо зблиснуло в його правиці, і на засмаглій шиї Марини з'явилася тоненька цівочка крові. Без жодного звуку дівчина опустилася на дорогу, а поряд, здіймаючи куряву, уже вискакував на коня татарин.

Другий постріл пролунав запізно. Це була лише невдала спроба вилити свою злість, марно витрачаючи дорогоцінний порох.

Руки в Аліє тряслися. Піт виступив на лобі й

великими холодними горошинами покотився донизу. Уперше в житті дівчини смерть пройшла так близько. Уперше Аліє сама зробила вибір і забрала чиєсь, нехай і таке нікчемне, але життя.

Похитуючись і тримаючись за скелі, дівчина спустилась з гори.

— Зейнеб! Мариночко... — вона торкнулася щоки дівчини, перевернула її голову і здригнулася.

На Аліє дивилися байдужі скляні очі, колись такі гарні й світлі, які іще хвилину тому благали її про поміч. Кров заливала красиве й сильне тіло Марини, яке так завчасно позбавили душі. Від того виду в Аліє запаморочилося в голові й підступала нудота.

— Виходить, що це я й тебе вбила... Усе через мене...

Татарка примусила себе доторкнутися до дівчини іще раз. Вона закрила очі, щоб їх не виклювали ворони, і відступила на крок. Потім стрімко повернулася та витягла з-під закривавленої сорочки колишньої служниці грубо відлитий мідний хрестик, зриваючи його з тонкого мотузочка.

Аліє не раз бачила смерть. Знесилені бранці помирали просто на вулицях міста, не дійшовши кілька кроків до невідомого ринку, так і не ставши рабами. Смерть поставала перед її очима під час бунту — Аліє доводилося бачити

закривавлених яничар, які шепотіли останні слова й простягали до неї руки. Смерть була всюди, коли ще маленькою, Аліє разом з усім гаремом тікала з захопленої козаками палаючої Кафи... Але ця смерть була інакшою. Вперше смерть постала перед нею такою безвихідною, такою конечною. Марина мусила стати для неї сестрою, провідницею в нове життя. Вони мріяли разом, вірили в щасливий кінець, «у тихі води, ясні зорі», про які так часто розповідала мама, але доля не питала — вона давала, натомість забираючи.

Не дозволяючи собі плакати, дівчина попрямувала до свого стриноженого коня, звиклого до пострілів і загартованого в татарських набігах, що стояв трохи осторонь і мирно скуб пожевклу траву.

— Омаре, конику, от ми й лишилися удвох, — тихо прошепотіла вона, із жаром обіймаючи низенького гнідого жеребця з розкішною чорною гривною.

Не зважаючи на такого ж стриноженого жеребця Марини й облізлу кобилу, на якій приїхав мертвий нині татарин, що продовжувала стояти на дорозі, ніби чекаючи, що її господар зараз зведеться на ноги й відведе її на водопій, Аліє заскочила в сідло й одразу погнала Омара в галоп. Більше за все зараз їй хотілося залишити ці страхітливі скелі й ніколи-ніколи більше не повертатися до підніжжя

сивої гори Аграмиш.

«Напевно, тепер одна із скель стане схожою на Марину», — майнуло в голові татарки, й вона трухнула головою, яка тепер назавжди позбулася чадри, щоб відігнати від себе важкі думки.

Та нічого не виходило. Сумління черв'ячком підточувало душу. Бездоганно продуманий план Аліє, такий довершений, немов італійський вітраж, зненацька почав тріскатися. Марина була тією ниточкою, за яку Аліє учепилася, місточком між остогидлим домом і омріяною новою батьківщиною. Аж раптом ниточка обірвалася, а в кісеті лежало уже три хрестики.

Аліє зупинила загнаного коня лише на спуску з гір. Вона пригляділа прикриту кизилом галявину, зійшла на землю й лише тоді, заховавшись під пологом кущів, дозволила собі розридатися. Уперше за останні десять років.

Коли хлопчикам із родовитих сімей виповнюється сім років, їх забирають з-під материнської опіки гарему. Знатні кримчаки віддають своїх синів на виховання черкесам, серед яких обов'язково знайдуться родичі. Живучи з кочівниками, хлопчики вчаться мистецтву війни.

Коли ж дівчаткам виповнюється сім років, матері починають готувати їх до одруження, навчають доглядати за собою та догоджати

чоловікові.

Коли Аліє минуло сім і вона зрозуміла, що приречена жити в гаремі й ніколи більше не гратиметься з братами — Махмудом і Яфаром, які один за одним залишили жіночу половину сераля, вона пообіцяла собі, що ніколи більше не плакатиме. Вона мала вирости такою ж відважною, як її брати, як батько, котрий після розлуки із синами з кожним днем все сильніше прив'язувався до своєї єдиної дочки, потураючи їй забаганкам. Аж до сімнадцяти років...

«Не можна плакати, інакше твої карі оченята будуть тьмяними й негарними», — казала їй мама.

«Не плач. Твої брати ж не плачуть», — рівняв її на своїх синів батько.

«Не плач...» — крутилося у голові в Аліє. — «Випущена стріла не повертається. Я мушу довести це до кінця. Я повинна потрапити на Україну».

Легкий ридван, непристосований до гірських доріг Таврії, розхитувало й підкидало на кожному камені. Загін із тридцяти вершників-козаків і невеликий татарський роз'їзд, що тримався осторонь, супроводжували цей запряжений четвіркою низькорослих татарських коней екіпаж. На встелених яскравими килимами сидіннях розташувалася білява панна зі своєю служницею.

— Як почувашся, панно Агнешко? —

схилився в поклоні один із вершників, убраний по-похідному, але значно вишуканіше й дорожче за своїх супутників, проїжджаючи повз відкрите вікно ридвана.

— Ця дорога зводить мене з розуму! — жалісно скривила носа дівчина. — Вже не може дочекатися, коли ми пересядемо на корабель.

— Не зовсім корабель, ясна панно, — ніби виправдовуючись потупив погляд вершник. — Ми пересядемо на козацький човен, тільки лиш проїдемо пороги. У цих диких краях і пристойного судна не знайти. Та ти не турбуйся — для тебе, милостива панно, ми створимо найкращі кондиції!

— Сподіваюся, бо від цієї дороги мене нудить!

Вершник ще раз шанобливо вклонився і від'їхав.

— Скільки нам ще їхати до Перекопу?

— Півтора дні, пане Зборовський, — відповів козацький ватажок, поважний чолов'яга з понівеченим хворобою обличчям, який очолював процесію.

Шляхтич насупився й кивнув.

— А до Запоріжжя?

— Не менше тижня.

— Лиш би клятї татари дотримали обіцянку, — сказав він крізь зуби, кинувши погляд на роз'їзд розкішно вдягнених татар. Це був загін,

який Халіль-бей направив супроводжувати польських делегатів до Січі.

Козак насупився й нічого не відповів, а лише окинув недовірливим оком кримських супроводжуючих.

— Святий Боже, ти мене налякала! — натягнув повіддя Зборовський.

Мало не під копита коня кинулася дівчина. На вигляд це була русинка — по-русинськи вдягнена, світлолиця, з брунатним волоссям, заплетеним у довгу, перевиту голубою стрічкою косу. Лише зросту дівчина була маленького, як буває в татар, і ледь розкосі очі двома темними вуглинками горіли на круглomu лиці.

— Що ти за таке бісове дівча?! — скричав пан Самуїл Зборовський польською.

Аліє перелякано мовчала, підшукуючи слова, які уперто не приходили в голову. Процесія з'явилася для неї несподівано, з-за гори, тож вона ледь устигла зметикувати й зістрибнути зі свого жеребця, одразу по тому кинувшись під ноги самому Зборовському, якого розпізнала по одежі.

— Хто ти й звідкіля? — вже лагідніше українською спитав козацький отаман.

— Я бранка. Роксолана. Утікачка з татарського полону. Ви ж мене тут не кинете? — тремтячим голосом розіграла вона спектакль, боязко покосившись на татар, що стояли поодаль.

— А чи це не твоя подруга там на дорозі з перерізаним горлом лежала? — суворо продовжував Зборовський.

— Моя, — опустила очі долі Аліє.

Вона товклася на місці оточена суровими вершниками, не знаючи куди подіти руки й як приховати рум'янець, який з'явився на її щоках від сорому — благородна татарка не звикла ось так просто розмовляти зі сторонніми чоловіками. Та ще й коли мова зайшла про Марину...

— Ми разом тікали від одного аги, — продовжувала дівчина. — Я в нього цілих п'ять років прослужила, він мав би вже скоро відпустити мене на волю... а тоді він збіднів і вирішив продати мене в Бахчисарай, якомусь реміснику. І Маринку...

Сльози знову потекли з очей Аліє. Їй справді стало дуже жаль себе, вона щосили намагалася забути правду й сама майже повірила в історію, яку напередодні придумала.

— Ми поховали її. По-християнськи, — сказав козак, спішуючись.

Він був велетенського зросту. Зовнішність його здавалася потворною: одна сторона лиця була ніби піднята угору, а друга — злегка опущена донизу. Здавалося, ніби одним куточком губ він увесь час посміхався, а іншим — плакав.

— Мене можеш звати дядько Василь

Перебийнога. А тебе-то як звати? — запитав козацький ватажок. У його голосі відчувалося співчуття до дівчини.

— Христина, — без запинки випалила Аліє.
— Мене звати Христина. Візьміть мене з собою!

— Щось руки в тебе надто випещені, — примружився пан Зборовський. — Не такі руки в служниць.

— Одні служниці для роботи, а інші для кохання, — випалила вона, і одразу ж пожалкувала — погляди чоловіків миттєво змінилися.

— А родичі в тебе десь є? Звідки ти сама? — продовжив дядько Василь, заповнюючи незручну паузу.

— Із Уманщини.

— Ну, то нам по дорозі! Ми до Києва їдемо. Візьмемо її з собою, вельмишановний пане, га?

Гори лишилися далеко позаду, а ще далі залишилися всі сто чотирнадцять башт величної Кафи. Степ тріпотів зеленою ковилою й пахнув налитими соком літніми травами. Степ мав аромат свободи.

Аліє милувалася безкраїми просторами, про які раніше доводилось лише чути, небаченими досі полохливими сайгаками, маленькими метушливими бабаками й перепілками, із їх нескінченним «п'ять-п'ятьом».

Вона їхала верхи на своєму гнідому Омарові, а іноді, коли дуже втомлювалася, пересідала на козли до дядька Івана, старого глухуватого козака, який керував ридваном і більше за всіх шкодував Аліє.

Добре до неї ставився й отаман, козак Василь Перебийнога. Він одразу пригрозив іншим козакам, щоб ніхто не смів чіпати дівчину, тож вони трималися від неї поодаль і навіть не заводили з нею балачок. Часом дехто з них дозволяв собі жарти, від яких вуха мусульманської дівчини вкривались багрянцем, але отаман добре приглядав за своїми хлопцями. «Ні краплі горілки й жодної баби, поки ви на службі», — повторював він їм.

— А що, коли ослухаються? Що їм буде? — якось поцікавилася Аліє.

— Висічемо різками й виженемо під три чорти. Ну, якщо покається, то може й не виженемо... Якби то на Січі сталося, посадили б у холодну, а потім усім гуртом вирішували, що робить.

На щастя Аліє, татари трималися особняком. Та й хіба могли вони впізнати в переляканій русинці свою колишню горду панну, яка до того ж, постійно ховала своє обличчя під чадрою?

Пан Зборовський скоро збайдужів до появи дівчати, а от панночки в ридвані, колишні знайомиці Аліє, із цікавістю поглядали на втікачку, але з екіпажу майже зовсім не виходили та з

дівчиною розмов не заводили. Вони взагалі ні з ким, крім пана Самуїла Зборовського, не розмовляли. Щоразу, як Аліє доводилося бачити панянок, Агнешка гордо здіймала угору й без того довгий ніс, а Беата робила вигляд, що єдина річ, яка цікавить її в житті, — це служба своїй господині. Панянки навіть не припускали, що їх супроводжує їхня недавня гостя, а Аліє чомусь робилось від цього весело, і вона потроху знову поверталася до свого звичного несмішливого настрою. Надія на успіх своєї кампанії знову вселилася в серце дівчини, і вона, примушуючи себе не думати про те, що відбувається нині в її рідній Кафі — як побиваються за нею батько з матір'ю, як бісяться брати, і як ведуть до страти Лукаша — намагалася радіти довгоочікуваній свободі. Радість була тьмяною, вона не мала омріяного смаку, але віра в жаданий рай була всім, що в неї залишалося.

Коли проїхали Перекоп, пан Зборовський із полегшенням зітхнув.

— Слава Пресвятій Діві, що хоч з Криму нас випустили!

Він покосився на татарський загін, який незмінно тримався поодаль, і підкрутив рудий вус.

— А що, хіба ти, пане Зборовський, не вірив Халіль-бею? — устряла в розмову Аліє, яка саме їхала поруч.

— Халіль-бей такий самий лицемір і брехун,

як і всі татари!

— Не правда! — палко скрикнула Аліє.

Десяток голів здивовано повернулися в бік втікачки, яка аж розчервонілася від раптового гніву. Тоді вона отямилася й одразу спробувала взяти себе в руки.

— Марина... Вона майже рік служила в Халіль-бея. Казала, що він чесна й благородна людина.

— Аякже! — гмикнув пан, презирливо кривлячи губи. — Всі вони такі, коли їм вигідно! Благородні, тьху! Зупиняємося тут!

Вершники спішилися, пан Зборовський особисто відчинив двері ридвану й супроводив жінок за куші, щоб справити природню потребу.

— Це лише мені він нагадує рудого таргана? — пошепки запитала Аліє у Василя. — Коли я дивлюся на нього, у роті з'являється такий неприємний присмак, що аж хочеться сплюнути.

— Певно, не так погано тобі жилося в татар, якщо ти їх аж так захищаєш, — посміхнувся до Аліє козак. Його дивакувате пошрамоване обличчя, всіяне глибокими зморшками та прикриті широчезними вусами, було повернуте до сонця, ніби він намагався зловити останні теплі промені дня, що минав.

— Зі мною гідно поводитися, — гордо підняла гостре підборіддя угору дівчина. — А що

тут такого? Хіба всі татари погані? Невже ви теж, дядьку, так думаєте?

— Звичайно, ні, — Василь лагідно погладив Аліє по голові. — Сідай сюди, будемо розпалювати багаття, я тобі розкажу, що я думаю.

Він узявся за сухі трісочки, черкнув кресалом, і помалу на гілочках затанцювали золотаві язички полум'я. Спершу маленькі, ледь помітні, але чим більше Василь підкидав галузок, тим більшало багаття.

— Хай там хлопці варять кашу, — кивнув він на козаків, які вже ставили на сусіднє вогнище великий казан, — а ми з тобою запаримо всім запашних трав. У Криму вони особливо цілющі.

Василь розв'язав мішечок і звідти пахнуло чебрецем, лавандою та ще чимось зовсім незнайомим.

— Знаєш, був у мене колись товариш-татарин. Прибився до нас у поході на Крим — його соратники пораненого кинули, а я пожалів, підібрав, вилікував. Молодий такий хлопчина. Зробив його своїм джурою — то кращого й вірнішого товариша ніколи й не мав. Бач, не кров робить людину людиною.

— А що з ним стало?

— Минулої зими такі морози стояли! А він листа з Січі на Полтаву передавав. Знайшли його аж як сніги танути почали.

— Як шкода, — зітхнула Аліє, здригнувшись. — А ви, дядьку, як козаком стали? — вона зверталася до Василя на «ви», наче той і справді був її родичем. Василю це подобалось, тож він сумно посміхнувся й стягнув із голови шапку, із-під якої визирнув довжелезний оселедець.

— Та як? — почухав потилицю козак, по-змовницьки підморгуючи Аліє, як зазвичай дорослі підморгують малим дітям, коли розказують небилиці чи жартують. — Жив я сиротою у місті Ніжині. Кажуть люди, як бур'ян попід двором. Був на службі в мельника, потім у кушніра, а тоді узяв та й утік від них усіх на Січ.

— Утекли в пошуках пригод?

— Утік, бо вирішив, що маю знайти місце, яке зможу назвати домом. От і вся казка!

— То як, знайшли?

— Знайшов! — хитрувато усміхнувся Василь, підводячи обидві руки угору й здіймаючи очі до неба. — Чим тобі не дім?

— Шкода зрештою, що дівчат не беруть у козаки! — зітхнула Аліє. — Знаєте, дядьку, я дуже влучно стріляю!

Василь посміхнувся своєю таємничою посмішкою й підморгнув:

— Ач яка, спритна! Побачимо, що скажеш завтра, коли зустрінешся з дніпровською мошкарєю!

Дівчина пропустила це повз вуха. Повечерявши й випивши гарячого відвару з трав, Аліє вмостилася на козлах ридвана, де було відведене для неї місце, й укрившись кожухом, заснула, так і не дорахувавши зірки.

Із самого ранку сонце почало несамовито пригрівати. Тепер дорога йшла вздовж Дніпра, й на обід замість остогидлої вже пісної житньої соломахи козаки приготували смачну юшку.

— Гарно як! — говорила Аліє глухому Івану, милуючись розливами Дніпра.

— Так, жарко сьогодні, — кивав головою у відповідь добряк Іван.

Але до денної спеки дівчина була звична — вона весь день могла проводити на сонці. Найгірше ж почалося після його заходу. Нічна волога й вранішня мряка стали для Аліє справжнім випробуванням. Та значно більшою напастю виявились комарі.

Комарі на Дніпрі були страшним лихом. Варто було лише лягти спати з відкритим обличчям — і зранку людину вже не можна було впізнати за комариними укусами.

Для панни, її служниці та пана Зборовського робили особливі намети: кожного вечора вбивали в землю низенькі кілочки, укриваючи їх пологом. Жіночий намет накривали турецькими килимами,

намет пана — дрібною сіткою. Прості козаки сяк-так куталися в кожухи та натягували на обличчя шапки.

Першої ж ночі на річці Аліє попередили, щоби береглася. І справді, варто було лише на кілька кроків відійти від багаття, як міриади маленьких комашок обсїдали бїдолашну жертву в пошуках крові. Комарі прокушували одєжу, їхні тонкі носики легко проникали крізь вовняну хустку, якою намагалася захистити своє обличчя Аліє. Кожна ніч перетворювалася на нескінченну боротьбу з комахами та холодом, і тільки вранці Аліє, умоствившись на ридвані, на який вона все частіше мїняла своє сїдло, й підставивши опухлі щоки ранішньому сонцю, нарешті поринала в важкий сон, час від часу прокидаючись від криків козаків, скрипу зустрічних чумацьких возів та атак набридливих мошок, які приходили на зміну комарам удень.

Нарешті вдалині перед подорожніми забїліли хатинки, укриті солом'яними дахами й обсажені садками. Вони приїхали до зимівника — слободи, де селилися жонаті козаки, ремісники й купці. Тут була своя церква й сїчова школа, тож зимівник був цілим присїчовим містечком. Була тут і своя корчма, кімнати якої були заздалегідь підготовані для вельмишановного панства. Велетень Василь

про щось перешепнувся з євреєм-корчмарем, і той указав Аліє на приземкуваті двері, за якими була крихітна, але затишна кімната. Тепер солом'яний лежак в тісній хаті з зашкеленими вікнами здавалося Аліє королівськими палатами.

На radoщах, дівчина обійняла Василя й гаряче йому подякувала.

— Відпочивай! — лагідно сказав він. — А ми з паном переправимося на Січ, домовлятися про човни.

— То ми завтра попливемо?! — у захваті скрикнула Аліє.

— Як Бог дасть, — посміхнувся Василь.

Але Бог не дав. Зранку козакам знову веліли сідлати коней й ладнати ридван. Виспавшись і відпочивши за ніч, із гарним передчуттям нового, Аліє прокинулася у чудовому настрої. Вона босоніж вибігла надвір, умилася й взялася спостерігати за метушнею довкола: за дочкою корчмаря, яка співала, дістаючи з криниці воду, за старими козаками, які жартуючи й заливаючись гучним реготом проходили шляхом, за мельником, який підморгнув їй, проїжджаючи повз на своїй скрипучій підводі.

Дівчині здалося, що люди тут усі, як один, веселі, щасливі. У слободі немає панів, знала вона, немає рабів... Отак вона виглядає, свобода?

Наказ сідлати коней вивів Аліє з задуми, але зовсім не припав їй до душі.

— А як же козацькі чайки? — жалісно, зовсім по-дитячому закопилила губу дівчина, звертаючись до Василя. — Я так хотіла бодай здаля побачити Січ!

— А нечистий би їх побрав! Гордість може зробити з людини лицаря, а може чванливого гусака!

Презирливий погляд, кинутий в бік пана Зборовського все прояснив.

— Чекайте, лише заберу свої речі з кімнати, — спохватилася раптом Аліє.

Лише зараз вона збагнула, що стоїть зовсім боса, а чоботи лишилися лежати під лавою. Кинулася до них, але взуття уже ніде не було.

— Чоботи мої! — заголосила вона, підбігаючи до корчмаря. — Хтось заходив до мене в кімнату, доки мене не було?

— Та хіба ж мені знати? — мляво відповів корчмар. — Треба було за своїм добром дивиться, а не гав ловити.

— То це ти взяв? — ледь не з кулаками накинулася на корчмаря Аліє.

— Помалу, дитино! — стиснув її лікоть Василь. — Ну, не дорахувалася ти чобіт, що ж тепер поробиш? Будемо в місті — купимо тобі нові.

— Дядьку, ви не розумієте, — Аліє відвела

Василя в бік і щось шепнула.

— Овва, оце ти дала маху, Христе! — вигукнув він, отетеріло чухаючи потилицю він. — Ти недогляділа чоботи з коштовностями?

Для годиться, Василь ще попитав людей та пошарудів під лавами, але коні вже були запряжені, а ридван готовий до дороги. Він просто розвів руками, сумно похитуючи головою.

Їхали мовчки. Лишившись без гроша за душею, Аліє відмовлялася вірити в те, що сталося. Ніби сновида, вона ледь трималася в своєму сидлі. За ті коштовності можна було б купити цілий маєток або безтурботно жити в місті кілька років. Незчулася, як на виїзді з хутору в неї закрутилася голова й вона грудкою вниз упала з Омара.

Розплющивши очі, Аліє розгледіла трьох дівчат у барвистих хустках, які схилилися над нею, омиваючи обличчя водою. Дівчата несли з собою граблі та сапки, вони саме йшли в поле, коли побачили Аліє, яка падала непритомною.

За звичкою, Аліє їхала останньою, тож ніхто з її супутників не зауважив її падіння.

Аліє мовчки прийняла горнятко води й жадібно припала до нього. Аж раптом, на одній із дівчат вона помітила свої жовті сап'янці.

— Звідкіля в тебе ці чоботи? — схопила дівчину за руку вона.

— А тобі яке діло? — фиркнула на те дівчина.

— Бо у мене зранку пропали такі самі, — указуючи на свої босі й вимазані болотом ноги сказала Аліє.

Узута в жовті чоботи дівчина зашарілася, але зухвало відповіла:

— Мені коханий подарував!

— А чим доведеш, що вони твої? — не відступалася Аліє, зводячись на ноги.

Куди й поділася вся її млявість.

— Чого це я маю тобі щось доводити? — закинула вгору гостре підборіддя дівчина й вище підіймаючи свою сапку.

Сама себе не тямлячи, Аліє вихопила з-за поясу кинджал, і з силою полоснула ним по лівому сап'янцю. Золоті монети посипалися на траву, щедро зрошені кров'ю, що струменіла з порізаної долоні Аліє. Але вона не відчувала болю й не мала часу розмірковувати. Доки дівчата приходили до тями, вона хутко згребла все багатство в оберемок і закинула собі в торбу.

— Ану, стій! — закричала дівчина в сап'янцях, намагаючись вхопити Аліє за ногу, але та вже заскочила на вірного Омара і чимдуж погнала його уперед.

І вона знову їхала, ніби нічого й не сталося. На неї знову чекали розбиті дощами й кінськими копитами дороги, тріскіт коліс ридвана та цокання

підков.

— На той берег Дніпра переправимося вже в Черкасах! — кинув своїм козак Василь.

Колона прямувала на північ. Татарський загін давно залишив їх, від чого Аліє не було ані сумно, ані, навпаки, радісно. «Якось байдуже», — подумала вона й жажнулася сама з себе. Певно, просто втомилася, й утома притупила її почуття. Та раптом дівчина зловила себе на думці, що вона з якоюсь незрозумілою їй самій тугою оглядала круті дніпровські схили, мальовничі скелі й пороги, які де-не-де траплялися в цій місцині. Десь там, за порогами, зеленів острів Хортиця, на якому в давнину князь Дмитро Вишневецький заклав першу Запорізьку Січ... Чому зараз більше за все Аліє хотілося хоча б одним оком подивитися на неї? Певно, там, за порогами, у козацькому коші, уже й забули про існування козака Лукаша. Але в Києві на нього все ще чекає його мама... І раптом вона згадала свій сон, яскравий, ніби й справді яв. Уві сні до неї приходив Лукаш. Та не такий, якого вона бачила у в'язниці — зовсім інший: ошатно по-козацьки вбраний, чисто поголений та усміхнений. Він казав їй щось, але вона була не спроможна згадати ні слова. Серце забилося сильніше, й у грудях боляче защеміло. Аліє розім'яла затерпілі руки, ніби струшуючи з себе ману. Якби не Лукаш, вона не б відважилася на

таку авантюру, а та коротка зустріч вселила в неї віру, що кожна людина вільна обирати свою долю. Аліє обрала.

«Треба їхати одразу до Києва!», — вирішила дівчина, й на душі потепліло від думки, що все іде саме так, як повинно.

Татарка торкнулася грудей, й пальцями намацала в'язанку хрестиків, приховану під глухим коміром сорочки. Один із них колись належав Лукашеві. Аліє покрутила його в руці, міцно стиснула й знову заховала під сорочку, подалі від сторонніх поглядів.

Розбудив Аліє дрібний дощ. Всю дорогу мандрівникам щастило — було спекотно, але принаймні сухо. А такий-от дощ, зазвичай, затягується надовго...

Та всупереч прикметам, негода не затрималася, і до ранку мряка минула, лишивши по собі калюжі та мокрий одяг. Проте пересуватися довелося повільніше — панна Агнешка сповістила, що через вологість у неї почалася застуда, а під час швидкої їзди, коли ридван підстрибує на вибоїнах, у неї, бачте, починається кашель.

Так і їхали — помалу-помалу, поки по обіді не зробили зупинку. Сонце знову пекло нещадно, і тепер у панни почалася мігрень. Вона не виходила з ридвану, лише передавала повідомлення через свою

служницю.

Така повільна їзда пригнічувала, тож обідали всі мовчки, майже без слів.

— Піду до Дніпра, скупаюся, — сказала Аліє Василю.

— Не затримуйся! — попередив її той, вказуючи на дорогу, що нескінченною змією звивалась попереду.

Аліє спустилася до води, вибрала найгустіші верболози, й роздягнувшись до сорочки, залізла в воду.

Невдовзі вона помітила, що до неї приєдналися. До води підходила Беата з таким же наміром освіжитися в Дніпрі.

Раніше Беата завжди трималася Агнешки, від якої Аліє намагалася бути чимдалі. Не подобалась їй панянка-полька, і Аліє ніяк не могла побороти в собі це почуття. А от до Беати вона ставилася байдуже. Схоже, що й Беата не виявляла жодного інтересу до татарки. До сьогодні.

Аліє саме виходила з води, як Беата зібралася пірнути. Мокра сорочка тісно облягала тіло татарки, уже геть нічого й не прикриваючи, безсоромно виказуючи всі таємниці, навіть ті, які дівчина ховала в себе за пазухою.

— Чекай-но, а чого це в тебе три хрестики? — зупинилася біля Аліє Беата. — Ти що, язичниця якась?

— Це?.. Ой, це мій товариш, полонений... просив передати на батьківщину, — одразу знітившись пробурмотала Аліє.

Беата насупилася, нібито щось пригадуючи.

— Зажди, а чи не той це товариш, який у в'язниці біля нас замкнений був? Якийсь козачок-бунтар... То була така захоплююча розмова! Невже..? — Беата уважно вдивлялася в обличчя Аліє. Так уважно й напружено, що зморшки, які вже помалу з'являлися навколо Беатиних очей, подовшали вдвічі. Дівчина спробувала відвести погляд, але колишня бранка безцеремонно взяла її за підборіддя.

— Ти і є та сама знатна татарка! Я впізнала твій голос і ці безсоромні очі! — переможно ледь не викрикнула Беата.

— Будь ласка, благаю, не кажи нікому! — приклала руки до грудей, прикриваючи свої хрестики, Аліє.

— О, не казати! А ти попрохай мене гарненько! На коліна-от стань!

Миттєво обличчя татарки, таке перелякане й нещасне до того, змінило свій вираз. На коліна Аліє ставала лише перед Богом. Нехай вона спала на землі, нехай їла одну лише пісну кашу й сухарі — її пращури в походах чинили так само, і в цьому не було нічого принизливого чи не гідного. Але ставати на коліна, та ще й перед якоюсь пихатою

служницею!

— Ну, що ти, нікчемне створіння, іще й вагаєшся? — насмішкою прозвучав голос Беати.

— То й розкажуй! Усім розкажуй! — гаряче випалила Аліє. — Тобі все рівно ніхто не повірить!

— Любонько, панна Агнешка повірить! А отже, повірить і пан Зборовський. До речі, ти не знаєш, скільки грошей заплатить за твоє життя твій татарський батечко?

Аліє стисла кулаки й до скреготу зціпила зуби.

Вона опустилася. Спершу на одне коліно, потім на обидва.

— Ну, благай! — владним голосом наказала Беата.

Її очі аж сяяли від насолоди. Такий погляд — жадібний і самовдоволений — бував у її братів, коли вони поверталися з полювання зі своїми мисливськими трофеями.

— Дівчата, нам уже час їхати! — почувся десь із-за верб сердитий голос Василя. — Ви такі жваві, що нам так і за місяць не доїхати!

Ніби пробуджена зі сну, Аліє спритно звелася на ноги й, поспіхом накинувши на себе одежину, побігла на голос козака.

— Ми вже, ми зараз! — радісно закричала вона йому в відповідь.

Дерев'яний відмежований ровом замок височів над нічним Дніпром. На воді ще жевріла сонячна доріжка, але де-не-де вже мерехтіли засвічені вартові вогні, на баштах перегукувалася сторожа. Подорожні нарешті прибули до Черкас — звідси козаки повернуть назад, на Січ, а панну Агнешку супроводжуватиме далі до Києва загін вишколених вояків, висланий Іваном Аксаком. Цей загін уже три дні чекав на неї у місті. Сам пан земський суддя Аксак мав виїхати назустріч нареченій, але його затримали в Києві якісь невідкладні справи. «Та й вік уже не той», — не без злорадства подумала Аліє, згадуючи, що Іван Аксак майже утричі старший за панну. Проте, дбайливий наречений приклав чималі зусилля, щоб у Черкасах, у маєтку його приятелів князів Вишневецьких, на Агнешку Почапівську чекала розкішна гостина.

Козакам же готували хоча й менш вишукану, проте щедрю вечерю. Василя серед них не було. Його ще зранку покликав до себе Зборовський, відсипав золотих монет за службу й наказав терміново вертати на Січ. Аліє так і не збагнула, у чому справа. Василь Перебийнога поспішно попрощався з нею, по-батьківськи поцілував у чоло й наказав бути розумницею, що б не сталося. Від тих слів по тілу Аліє пробігли дрижаки. Дівчина міцно обійняла козацького ватажка, розуміючи, що це їхня остання зустріч, а потім, їдучи дорогою,

міцніше притискалася до крупу Омара, єдиного рідного створіння серед цієї колони чужинців, намагаючись не помічати криві погляди, які час від часу кидали на неї пані та її служниця.

Маєток князів Вишневецьких розташувався неподалік Черкаського замку, за частоколом якого, з'єднане з ним мурованим містком, розкинулось місто, що ледь-ледь ще проглядалося в сутінках. Аліє здалося, ніби вона розгледіла обриси мінарету й мечеті. Василь казав, буцімто місто заснували п'ятигірські черкеси, і що тут досі живе багато мусульман, навіть серед шляхетного стану.

Човни, на яких вони переправлялися, наблизилися до берега. Іззаду, під наглядом козаків, підпливали коні. Подорожні зійшли на сушу й попрямували до маєтку Вишневецьких — просторої кам'яниці, що гостинно приймала новоприбулих розчиненими дверима. І хоча вони приїхали вже поночі, але Аліє встигла розгледіти високого й широкоплечого пана Костянтина Вишневецького, який разом із пані вийшов назустріч гостям. Тут же поруч крутилося двійко світловолосих кучерявих хлопчиків, років десяти-дванадцяти, котрі неслухняно вибігли з дому в самих спідніх сорочках, аби одним оком подивитися на колишніх татарських бранок і запорізьких козаків.

Агнешка разом із Беатою одразу ж перейшли під опіку пані Вишневецької. Зітхання, обійми,

медові слова — і жінки вже опинилися всередині кам'яниці.

Козаків пустили відпочивати до величезного напіввідкритого сінника, наказавши видати кожному по чверті кварта горілки й гарно нагодувати.

Зборовський тим часом перекидався офіційними фразами з Вишневецьким, улесливо нахвалюючи білявих хлопчаків, які все вертілися навколо.

— Гей, малеча! Ідіть до пана учителя! Уласе! — гукнув Вишневецький. — Уласе, та де тебе чорти носили! Чому діти надворі в одних сорочках о такій порі бігають? Займи дітей чимось, щоб не крутилися під ногами та не заважали!

— Додатковий урок музики? Чи почитати їм Вергілія на ніч? — рівним і якимось відстороненим голосом відповів учитель, який до цього мовчки стояв на ганку, байдуже спостерігаючи за метушнею.

— Роби, як знаєш, аби людьми вирости, — поплескав по плечу одного з них Костянтин Вишневецький. — Як під Вергілія краще засинатимуть, і я не чутиму їхніх зойків — читай Вергілія.

Поки вчитель намагався зібрати докупи дітей і переконати їх, що «Енеїда» латиною — найкраща казка на ніч, Вишневецький продовжував, на цей

раз звертаючись до Зборовського.

— А це що за дівка? — вказав він на Аліє.

— Підібрали в Криму. Колишня бранка, втікачка. Напросилася з нами до Києва.

— Ну, іди дівко, лягай у стайні. Он там! На соломі виспишся. Нехай хтось із челяді дасть тобі їсти. Фенько! — крикнув він служниці, мовчки вказуючи на Аліє й одразу втрачаючи до неї будь-який інтерес.

Татарка ледь помітно вклонилася. Вона підбрала мішечок зі своїми небагатими пожитками, на дні якого, дбайливо огорнена тканиною, лежала пригоршня золотих монет, і чим скоріше пішла до стайні, де вже жував сіно її Омар. «Козаки сьогодні нап'ються...», — із острахом подумала вона. Ніч обіцяла бути чарівною.

Аліє любила коней, але щоб ночувати в конюшні!.. Її ніс, звиклий до ніжних ароматів жасмину та лаванди, чи принаймні запаху степових трав, кривився, вдихаючи сморід стайні.

Солома теж було несвіжою — від неї тхнуло вологістю та легкою гниллю.

— Серед літа вони могли б вам, коники, і частіше міняти солому, або... застелити сіном, — сказала вона ніби до коней, але насправді Аліє просто необхідно було з кимось поговорити, бодай навіть із кіньми.

За зачиненими дверима було чути протяжні пісні козаків. «У них там, мабуть, і солома свіжа, і їжа пристойна», — зітхнула Аліє, поглядаючи на свій ледь надпитий кухоль кислого молока й кусень хліба, що принесла їй мовчазна похмура Фенька. — «Не кажучи вже про панну та Зборовського...»

Сяк-так скрутившись на соломі й накрившись своїм кожухом, Аліє зробила ще кілька ковтків молока, надкусила зачерствілу скоринку й примусила себе все це проковтнути.

«Ось лишень дістануся до Києва, тоді..». Але татарка ніколи не закінчувала цю думку, бо й сама не знала, що буде тоді. Київ уявлявся їй якимось дивовижним краєм, прихистком, що захистить її від несправедливості світу.

Приборкуючи свої думки та марення, Аліє скрутилася калачиком на соломі й спробувала заснути. Але сон під вигуки козаків і хитросплетіння власних мрій і страхів ніяк не приходив.

Натомість, чим голоснішими були вигуки козаків, тим неспокійніше робилося на душі в Аліє. Тепер у голову лізли розповіді Василя: про козака Дмитра, який утік на Січ після того, як до смерті забив свого сусіда просто в корчмі; про старого Івана Московита, який, коли вип'є, домагається всіх жінок без розбору; про Олексу Безридного й Грицька Вибийноса, які не знали міри в пияцтві. Ці

зірвиголови зараз гуляли за стіною, а поряд не було ні Василя, ні жодної живої душі, здатної захистити її. А про неї ж всі говорили як про «нечесну^б», називали «татарською курвою», навіть коли були тверезі. А тепер із горілкою і без дядька Василя страшно уявити, що може трапитися. Почуваючись безмежно нещасною, Аліє лежала горілиць, примушуючи себе заплющити очі й перестати боятися.

Раптом у двері ледь чуто постукали.

Кров у жилах дівчини захолола, а серце на мить завмерло. Якщо підпилі козаки вирішили розважитися й згадали про втікачку з Татарії, за яку тепер нікому заступитися...

Двері скрипнули і одразу ж зачинилися. До стайні хтось увійшов. Одразу збагнула, що гість прийшов сам. Та й заходив дуже тихо, навшпиньках, ще й навіщось постукав у двері так ввічливо, ніби боявся порушити спокій дівчини. Злодій би не стукав.

Аліє, яка звикла до темряви, що ледь-ледь освічувалася місячним сяйвом через вузьке віконце, розгледіла обриси середнього зросту чоловіка, убраного в короткий жупан і штани. Шапки на голові чоловік не мав, натомість довге

---

^б Та, що втратила цноту до заміжжя.

волосся було зібрано на потилиці в хвіст. Аліє не бажала ризикувати. Рука її стискала рукоять кривого кинджала, а сама вона затаїлася й чекала.

— Дівчинко, ти тут? Ге-ей, дівчинко! — тихенько окликнув приємний молодий голос, який вона вже чула сьогодні на княжому дворі. — Мене звати Уласом. Я мандрівний дяк, учитель при синах Вишневецького.

Нарешті очі нічного відвідувача призвичаїлись до темряви, і серед обрисів коней, які тихенько пофиркували й топталися на місцях, він розгледів фігуру Аліє, яка щомиті, наче дика кішка, готова була кинутися з ножем на незваного гостя.

— Я прийшов тобі допомогти. Ти в небезпеці, — тихо, але завзято заговорив він, тоном людини, яка знає все на світі. — Ця ляшка, що приїхала з тобою... Як там її?

— Агнешка, — ледь чутно прошепотіла Аліє.

— Ага, вона. Так от, ця Агнешка Вишневецьким про тебе говорила. Такі небиллиці розказувала, що навіть я зацікавився й спинився послухати.

— Що вона казала? — ледь не викрикнула Аліє, забувши всі перестороги.

— Тихіше. Ти сядь краще. І коней не лякай. От і я тут біля тебе сяду, — сказав він, уможуваючись поруч. — Казала ця паняночка, що ти — дочка

татарського бей. І що бей той, на ймення Халіль, прислав тебе розвідати, як тут на Україні справи ведуться. Бо планує він набіг великий — Київ, як колись його славний предок Батий, підкорити хоче...

— Але я не... — почала Аліє, проте Улас її перебив на півслові.

— Завтра вранці тебе відведуть на допит, і хто знає, чим це закінчиться, бо тут із такими підлими татарами, як ти, довго не панькаються...

— Та я не... — знову почала було Аліє, але спинилася. — Я... Я не бажаю нікому зла! Я просто втікаю від кримчаків. Я колишня бранка, я... Я їду додому! — знову ледь не скрикнула Аліє, підхоплюючись із місця, але Улас ухопив її за руки й потягнув униз, знову саджаючи поряд із собою.

— Тихо будь! — шикнув на неї він. — Думаєш, якби я вірив цій вертихвістці, то прийшов би сюди? Я знаю, що це несправедливі звинувачення.

— І як ти можеш *знати*? — насторожилася Аліє, змірюючи його поглядом розкосих кошачих очей.

— А ти поглянь на себе в люстерко — ну яка із тебе розвідувачка? Ти налякана, аж тремтиш. До того ж... Я, ну зовсім випадково, підслухав розмову Агнешки зі своєю служницею, — повеселілим голосом сказав Улас. — Схоже, ти їй чимось дуже

не догодила.

— Про що говорили ці підлі...? — очі Аліє загорілися гнівним вогнем, а рука ще сильніше стиснула кинджал.

— Та яка зараз різниця! Слухай, збирай пожитки й сідлай коня. Виїдеш за кілька годин, коли всі заснуть.

— А куди я поїду?

— Ну, ти ж кудись їхала?

— Я... їхала до Києва.

— Ні, до Києва тобі зараз не можна, — легенько потер кінчик свого вуха Улас. — Можеш ненароком натрапити на Агнешку — вона тобі точно не спустить цієї витівки.

— А до Цибулева далеко?

— Це той, що поблизу Умані? Та ні, півтора-два дні шляху, якщо верхи. Виїдеш через південні ворота та поїдеш на захід. Тобто... у протилежний бік від того, де сходитиме сонце.

— Я знаю, що таке захід, — образилась Аліє.

Улас гмикнув і посміхнувся:

— А з виду не скажеш!

Він майже нечутно вийшов, залишаючи Аліє в компанії коней і слабкого місячного світла.

— Пане Артемію, голубе сизокрилий, іди-но обідати! — поставивши руки в боки, солоденьким, але вимогливим голосом погукала червонощока

служниця Гапочка. — Годі вже пустувати, так і борщ прохолоне!

Вона жалісно звела докупи густі брови й поманила пана рукою, відверто показуючи всій челяді своє особливе положення в його домі.

Але пан не поспішав. Він саме стояв на подвір'ї, заховавшись від сонця під розлогою яблунею, і спостерігав за незнайомою дівчиною, яка напувала коня в ставку.

Маєток пана Артемія Сестринського, немолодого вже вдівця, що страх яким охочим був до жіночої статі, розташувався на пагорбі. Той пагорб місцеві звикли називати Панською горою, бо то була найвища точка села Сестринці, і звідти чудово проглядалась вся місцина.

Пан лише махнув рукою на заклики Гапочки, що стала червоною, наче хустка, котрою вона покривала голову, та звернувся до свого конюха, підкручуючи вус.

— А піди подивись-но, що то за дівка напуває коня з мого ставка. Якщо вона справді така гарна зблизька, як мені здається здалеку, то веди її сюди. Якась вона не наша, бачу, не сільська. Кажи їй: пан гнівається, коли з його ставка без дозволу воду беруть. Але, кажи, якщо впадеш у ноги пану — він все пробачить.

Конюх кивнув вкритою сивиною головою та нетвердим кроком старого п'яниці попрямував до

дівчини. За якусь мить вони обоє вже стояли перед шляхтичем.

— Це вельможний пан Сестринський, — уклонився йому в ноги старий конюх. У нього не було половини зубів, тому мова його звучала дуже смішно, особливо ж укупі з комічними поклонами. — Оце так йому кланяйся, як я, і він тебе не покарає.

Гостя дивилася на поклони трохи розгублено, ледь стримуючи посмішку, але бити чолом перед паном не поспішала.

— Христина, — протягнула руку для привітання вона.

Дівчина бачила, що саме так вітаються між собою козаки, тож знітившись, вона не знайшла нічого кращого, ніж простягнути руку. Аліє Ханім не буде падати в ноги першому зустрічному!

Тепер настав час дивуватися панові. Він уже не знав, чи має потиснути цю протягнену тендітну ручку, чи радше поцілувати її. Перед ним стояла дівчина в звичайному обтріпаному сільському строї, з виснаженим обличчям і обвітреною шкірою, але з поставою й грацією королівни. Вона нібито просила, але насправді наказувала.

Врешті пан Сестринський зважився і, ледь потиснувши простягнену руку, запросив дівчину пообідати з ним.

Христина-Аліє, яка з учорашнього вечора

крихти в роті не мала, зараз дуже хотіла їсти.

— Із радістю, милостивий пане! —
погодились вона.

Вручивши вуздечку конюхові, Аліє попрохала води, щоб умитися й вимити руки, чим дуже здивувала господаря, і ще більше розгнівила й без того ревниву Гапочку.

Поки дівчина вмивалася, шляхтич зацікавлено розглядав свою гостю, силкуючись зрозуміти, ким би вона могла бути. Через її пошарпаний одяг він ніяк не міг припустити, що перед ним дівчина шляхетного роду, але походження і манери не приховати ані дорожнім пилом, що осів на обличчі та волоссі, ані порваною на рукавах сорочкою. Тож Сестринський вирішив діяти обережно.

Коли вони сіли до столу, і до носа долинули запахи страв, Аліє ледь не втратила свідомість: уже близько двох тижнів вона їла лише похідну їжу та тільки те, що варили козаки й чим годували найнижчу челядь.

Але звикнути до панських наїдків виявилось не легше, ніж до соломахи та пшоняної каші. Пісний борщ, тушкована квасоля, кислюча квашена капуста — усе було дивним і незвичним на смак. Аліє знала, що зараз Петрівський піст, вона мовчки їла все, що було на столі, але їй страшенно хотілося просто шматок смаженого м'яса. Такого, як готували в домі її батька...